

Зміст

Уролях	7
Вступ. А ще я вмію малювати	15
Розділ 1. Дитинство	23
Розділ 2. Підмайстер	32
Розділ 3. Самостійне життя	70
Розділ 4. Мілан	89
Розділ 5. Записники Леонардо	101
Розділ 6. Придворний митець	107
Розділ 7. Особисте життя	121
Розділ 8. «Вітрувіанська людина»	130
Розділ 9. Кінна скульптура	146
Розділ 10. Учений	155
Розділ 11. Птахи та політ	164
Розділ 12. Механічні мистецтва	171
Розділ 13. Математика	179
Розділ 14. Людська природа	189
Розділ 15. «Мадонна у скелях»	197
Розділ 16. Міланські портрети	208
Розділ 17. Наука мистецтва	228
Розділ 18. «Тайна вечеря»	242

<i>Розділ 19. Особиста трагедія</i>	254
<i>Розділ 20. Знову Флоренція</i>	259
<i>Розділ 21. «Свята Анна»</i>	272
<i>Розділ 22. Втрачені та віднайдені картини</i>	280
<i>Розділ 23. Чезаре Борджа</i>	289
<i>Розділ 24. Гідроінженер</i>	299
<i>Розділ 25. Мікеланджело і «Битви», програні та втрачені</i>	305
<i>Розділ 26. Повернення в Мілан</i>	325
<i>Розділ 27. Анатомія, другий раунд</i>	336
<i>Розділ 28. Світ і його води</i>	362
<i>Розділ 29. Рим</i>	377
<i>Розділ 30. Вказуючи шлях</i>	392
<i>Розділ 31. «Мона Ліза»</i>	402
<i>Розділ 32. Франція</i>	418
<i>Розділ 33. Висновки</i>	435
<i>Кода. Опиши язик дятла</i>	441
<i>Подяки</i>	442
<i>Абревіатури часто цитованих джерел</i>	444
<i>Права на ілюстрації</i>	448
<i>Примітки</i>	450
<i>Покажчик імен</i>	485

У ролях

- ШАРЛЬ д'Амбуаз (1473–1511). Французький намісник Мілана з 1503 по 1511 рік, покровитель Леонардо.
- ЧЕЗАРЕ БОРДЖА (бл. 1475–1507). Італійський воїн, позашлюбний син папи Олександра VI, прообраз «Державця» Мак'явеллі й роботодавець Леонардо.
- ДОНАТО БРАМАНТЕ (1444–1514). Архітектор, міланський друг Леонардо. Працював над Міланським собором, Павійським собором і Базилікою святого Петра у Ватикані.
- МІКЕЛАНДЖЕЛО Буонарроті (1475–1564). Флорентійський скульптор, суперник Леонардо.
- АНДРЕА ВЕРРОККІО (бл. 1435–1488). Флорентійський скульптор, ювелір і художник, при майстерні якого Леонардо навчався і працював з 1466 по 1477 рік.
- П'ЄРО да Вінчі (1427–1504). Флорентійський нотар, батько Леонардо. З матір'ю художника не одружився. Пізніше в нього з'явилося ще 11 дітей від чотирьох дружин.
- БЕАТРІЧЕ д'Есте (1475–1497). Представниця одного з найславетніших італійських родів, дружина Лодовіко Сфорци.
- ІЗАБЕЛЛА д'Есте (1474–1539). Сестра Беатріче, дружина маркграфа Мантуй. Намагалася добитися, щоб Леонардо написав її портрет.
- ПАПА ЛЕВ X, ДЖОВАННІ МЕДІЧІ (1475–1521). Син Лоренцо Медічі, обраний папою в 1513 році.
- КАТЕРИНА Ліппі (бл. 1436–1493). Сирота із селянської родини з-під Вінчі, мати Леонардо; пізніше взяла шлюб з Антоніо ді П'єро дель Вакка, відомим як Аккаттабріга.
- ЛЮДОВІК XII (1462–1515). Король Франції з 1498 року, завоював Мілан у 1499 році.

У ролях

- Нікколо Мак'явеллі (1469–1527). Флорентійський дипломат і письменник, посланець флорентійського уряду до Чезаре Борджі в 1502 році, друг Леонардо.
- Джулиано ді Медічі (1479–1516). Син Лоренцо, брат папи Льва Х, покровитель Леонардо в Римі.
- Лоренцо Пишний Медічі (1449–1492). Банкір, покровитель мистецтв і фактичний правитель Флоренції з 1469 року до смерті.
- Франческо Мельці (бл. 1493 – бл. 1568). Спадкоємець шляхетної міланської родини. Приєднався до майстерні Леонардо в 1507 році, став йому прибраним сином і спадкоємцем.
- Лука Пачолі (1447–1517). Італійський математик, чернець, друг Леонардо.
- Андреа Салаї, уроджений Джан Джакомо Капротті да Орено (1480–1524). Жив у домі Леонардо з 10-річного віку, здобув прізвисько «Салаї» («Чортеня»).
- Лодовіко Сфорца (1452–1508). Фактичний правитель Мілана з 1481 року, очолював Міланське герцогство з 1494 по 1499 рік, коли місто захопили французькі війська. Покровитель Леонардо.
- Франческо ді Джорджо (1439–1501). Художник, інженер і архітектор, який працював із Леонардо над дзвіницею Міланського собору, поїхав із ним до Павії, перекладав Вітрувія і намалював власну версію «Вітрувіанської людини».
- Франциск I (1494–1547). Король Франції з 1515 року, останній покровитель Леонардо.

А ще я вмію малювати

3авмерши у тривозі на порозі зо-річчя, Леонардо да Вінчі написав міланському правителеві листа, де наводив причини, чому мусить отримати роботу. Він вважався у Флоренції доволі успішним живописцем, але не завжди міг виконати замовлення вчасно й шукав нових обріїв. У перших десяти абзацах Леонардо вихваляється своїми навиками інженера: зокрема може розробити міст, канал, гармату, броньовану колісницю чи публічну будівлю. І лише в одинадцятому абзаці, наприкінці листа, додає, що він ще й художник. «Так само і в живописі я можу зробити все потрібне», — писав він¹.

І таки міг. Згодом Леонардо створив дві найвідоміші картини в історії — «Тайну вечерю» та «Мону Лізу», але сам вважав свою іпостась науковця й інженера не менш важливою. Із захопленням, що межувало з одержимістю, він займався інноваційними дослідженнями анатомії, викопних решток, птахів, будови серця, літальних апаратів, оптики, ботаніки, гіdraulіки та зброй. Так Леонардо став архетипною ренесансною людиною й натхненником усіх, хто вірить, що, за його словами, «некінченні діла природи» сплітаються в єдність, визначену чудесними загальними правилами². Завдяки здатності поєднати мистецтво й науку, що символічно втілилося, скажімо, в малюнку до сконало пропорційної людини з розпростертими руками й ногами, вписаної в коло і квадрат («Вітрувіанської людини»), Леонардо вважається найвидатнішим генієм в історії.

Наукові пошуки відбилися на його творчості. Він знімав шкіру з облич трупів, щоб дослідити м'язи, які рухають губами, а тоді зображав найславетнішу усмішку на світі. Він вивчав людські черепи та створював детальні замальовки кісток і зубів, а тоді передавав фізичну муку виснаженого, як скелет, святого Єроніма. Він досліджував математичний вимір оптики, демонстрував, як промінь світла торкається рогівки, і створював магічні ілюзії за допомогою мінливової візуальної перспективи в «Тайній вечері».

Поєднуючи живопис і малюнок з дослідженням світла й оптики, він навчився створювати на двовимірній площині ілюзію тривимірного об'єму за допомогою тіней і перспективи. Саме здатність «показати на плоскій поверхні тіло, мовби виліплене й віддалене від цієї площини, — стверджував Леонардо, — і є найпершим завданням живописця»³. Значною мірою це саме завдяки його творчості здатність створити об'єм стала однією з найважливіших інновацій у мистецтві Ренесансу.

З віком Леонардо продовжив наукові дослідження, і то не лише на додому мистецьким потребам: радісний інстинкт нашпітував йому, що потрібно осягнути глибинну красу творіння. Він старанно шукав пояснення, чому небо блакитне, і то не лише для того, щоб використати це в живописі. Його інтерес був безкорисливий, особистий і до зворушливого фанатичний.

Проте навіть коли Леонардо заносився думками у хмари, його наукові зацікавлення залишалися невіддільними від мистецьких. Вони складалися в його рушийну пристрасть: осягнути все, що можна дізнатися про світ і наше місце в ньому. Леонардо шанобливо милувався цілісністю природи й гармонійністю її схем, які втілювалися в нього на очах у великих і малих явищах. У записниках він малював кучері, чортогі на воді й повітряні вихори, а потім намагався вирахувати математичні формули, які, можливо, лежать в основі таких спіралей. Розглядаючи у Віндзорському замку могутні нурти на малюнках, присвячених усесвітньому потопу (Леонардо створив їх уже наприкінці життя), я спитав куратора Мартіна Клейтона, куди, на його думку, варто зарахувати ці роботи: до мистецької спадщини художника — чи до наукової. Не встиг я договорити, як і сам зрозумів, що це дурне запитання. «Думаю, сам Леонардо ці сфери не розділяв», — відповів Клейтон.

*

Я взявся за цю книжку, бо Леонардо да Вінчі — щонайповніше втілення наскрізного мотиву моїх попередніх біографій: ключ до інновацій, творчості й геніальності лежить у здатності поєднати різні дисципліни — мистецтво й науку, гуманітаристику й технології. Герой моєї попередньої книжки, Бенджамін Франклін, був таким собі Леонардо своєї доби: не маючи формальної освіти, він самостійно здобув енциклопедичні знання в найроздомайтіших галузях і став найяскравішим ученим, винахідником, дипломатом, письменником і бізнес-стратегом Америки доби Просвітництва. Він за допомогою летючого змія довів, що блискавка — це електричний заряд, і винайшов громовідвід, щоб її приборкати. Він створював біфокальні окуляри, прогарні музичні інструменти, бездимні груби, карти течій Гольфстріму й жарти в суто американському стилі. Коли Альберт Ейнштейн зашпортувався в пошуку теорії відносності, він брав до рук скрипку і грав Моцарта — і після цього знову відчував близь-

Дитинство

Вінчі, 1452–1464

ДА ВІНЧІ

Леонардо да Вінчі пощастило: він був позашлюбою дитиною. Інакше мусив би стати нотарем, як усі законнонароджені первістки в його родині протягом щонайменше п'яти поколінь. Родовід Леонардо можна простежити до початку XIV століття: його пра-прадід Мікеле служив нотарем у тосканському містечку Вінчі, що лежить на пагорбі приблизно за 25 кілометрів від Флоренції*. Із розвитком торгівлі в Італії зросла важливість нотарів, які укладали контракти, договори продажу землі, заповіти й інші юридичні документи латиною, часто додаючи до них історичні коментарі й літературні оздоби.

Мікеле як нотар мав право на почесне звертання «сер», а отже, був відомий як сер Мікеле да Вінчі. Його син і внук були ще успішнішими нотарями, й останній навіть став канцлером Флоренції. А ось інший його прямий спадкоємець, Антоніо, виявився білою вороною. Він користувався почесним титулом «сер» і одружився з донькою нотаря, але, здається, не успадкував амбіцій да Вінчі. Жив Антоніо переважно на прибутику від родинних земель, які обробляли орендарі: ті давали доволі скромну кількість вина, оливкової олії та пшениці.

* Леонардо да Вінчі інколи помилково називають «да Вінчі», ніби це його прізвище, а не описова конструкція «з Вінчі». Щоправда, це не такий страшний переступ, як заявляють туристи. За життя Леонардо італійці почали унормовувати й фіксувати спадкові прізвища, і значна їх частина — скажімо, Дженовезе чи Ді Капріо — походить від назв міст. І сам Леонардо, і його батько П'єро часто додавали до імені примітку «да Вінчі». Коли Леонардо переїхав до Мілану, його друг, придворний поет Бернардо Беллінчоні, на письмі називав його «Леонардо Вінчі, флорентієць».

Мовби надолужуючи втрачене внаслідок батькових лінощів, син Антоніо, П'єро, здобув успіх у Пістолі й Пізі. Близько 1451 року, коли йому було десь 25, він осів у Флоренції. У контракті, який П'єро уклав того року, його робоча адреса записана як «у Палаццо дель Подеста», тобто магістраті (нині там розміщується музей Барджелло), навпроти Палаццо делла Синьйорія, де засідав флорентійський уряд. Його послугами регулярно користувалися монастирі й релігійні ордени міста, місцева єврейська громада, а щонайменше раз — і родина Медічі¹⁸.

Під час якогось візиту до Вінчі у П'єро зав'язалися стосунки з місцевою незаміжньою селянкою, і навесні 1452 року в них народився син. Дідусь хлопчика, Антоніо, з такої нагоди аж вдався до нотарського почерку, яким користувався рідко, і вписав звістку про народження на останній сторінці записника, що належав ішо його дідові: «1452: народився мені внук, син сера П'єро, моого сина, 15-го дня квітня, в суботу, о третій годині ночі [близько 22-ї години вечора]. Він має наймення Леонардо»¹⁹.

*

Ані Антоніо, ані ті, хто лишив записи про народження чи хрещення Леонардо, не вважали за потрібне згадати матір хлопчика. З укладеного за п'ять років по тому податкового документа дізнаємося, що її звали Катерина. Її особа довго лишалася загадкою для дослідників. Вважалося, що їй було близько 25 років; окремі вчені висували припущення, що вона могла бути рабинею-арабкою чи й китаянкою²⁰.

Як виявилося, насправді матір'ю Леонардо була 16-літня сирота зі збіднілої родини з-під Вінчі на ім'я Катерина Ліппі. Оксфордський мистецтвознавець Мартін Кемп і дослідник флорентійських архівів Джузеппе Палланті оприлюднили дані про її походження у 2017 році, а це доводить, що в біографії Леонардо ще є простір для нових відкриттів²¹. Катерина народилася в 1436-му в родині бідного селянина й осиротіла в 14 років. Дівчина з молодшим братом переселилася до бабусі, яка померла за рік по тому, у 1451-му. Відтоді Катерина сама мусила дбати про себе і брата. У липні того ж року в неї зав'язався роман із 24-літнім П'єро да Вінчі, чоловіком із репутацією і статками.

Імовірність шлюбу від початку була невисока. Один ранній біограф писав, що Катерина була «доброго роду»²², але насправді вони з П'єро належали до різних соціальних класів, та й П'єро, певно, на той час уже заручився зі своєю майбутньою дружиною: 16-річна Альб'єра, донька славетного флорентійського шевця, була значно кращою парою для амбітного нотаря. Вони з Альб'єрою побралися за вісім місяців після народження Леонардо. Імовірно, про шлюб, соціально і професійно вигідний для обох сторін, як і про посаг, домовилися ще до народження Леонардо.

Підмайстер

ПЕРЕЇЗД

До 12-річного віку Леонардо доволі розмірено жив Вінчі, попри певні складнощі, пов'язані з його статусом у родині. Переважно його оточували дідусь, бабуся й нероба-дядько Франческо в родинному маєтку в центрі Вінчі. Судячи з документів, його батько із мачухою перебували там до його п'ятиліття, а потім переселилися у Флоренцію. Натомість мати Леонардо жила зі своїм чоловіком і дедалі більшим виводком дітей на фермі не-подалік від містечка, разом із батьками Аккаттабріги й родиною його брата.

Але в 1464 році це впорядковане життя пішло шкереберть. Мачуха Леонардо, Альб'єра, померла під час пологів, так і не подарувавши життя своєму первісткові. Його дідуся Антоніо, голови роду Вінчі, також не стало. Тим часом Леонардо наблизився до віку, коли треба опанувати якесь ремесло, і його батько, що жив сам і, ймовірно, почувався одиноким, привіз його до Флоренції⁴⁶.

Леонардо рідко писав про свої почуття, тож складно сказати, що він відчув при переїзді. Але притчі, які хлопець часом занотовував, почасти передають його емоції. Одна байка описує сумну одіссею камінця на схилі, порослому квітами й гаєм, — інакше кажучи, схожому на Вінчі. Камінець зиркає на юрму каміння вздовж дороги внизу й вирішує до них приєднатися. «Що я забув тут, серед рослин? — питав камінь. — Я хочу жити в товаристві собі подібних». Тож він скочується вниз, до інших. «Але тут, — розповідає Леонардо, — камінь зрозумів, що тепер його топтатимуть залізні кінські підкови, ноги перехожих і колеса возів. Один копне, інший наступить. Інколи камінцю вдавалося припіднятися з багна чи кізяків, але марно він вдивлявся в місцину, звідки скотився й де лежав колись утиші і спокої». Леонардо висновує таку мораль: «Так трапляється з усіма, хто полишає життя в самотньому спогляданні та обирає мешкати в місті, серед людей з їхнім нескінченним запасом зла»⁴⁷.

У його записниках лишилося чимало сентенцій, що прославляють життя на природі й на самоті. «Полиште родину і друзів, ідіть через гори й долини на природу, — наставляв він тих, хто мріє стати художником. — На самоті кожен сам собі господар»⁴⁸. Ці романтичні похвали сільському життю доволі привабливі для прихильників образу самотнього генія. Але й вони просякнуті фантазією. Протягом більшої частини своєї кар'єри Леонардо жив у Флоренції, Мілані та Римі, у велелюдних осередках творчості й торгівлі, зазвичай в оточенні учнів, друзів і покровителів. Він Украї рідко виїжджав на природу на тривалий період усамітнення. Його, як і багатьох художників, надихало товариство людей із розмаїтими зацікавленнями, і він, суперечачи собі, у записниках заявляв: «Малювати в товаристві — значно краще, ніж на самоті»⁴⁹. У пам'яті Леонардо закарбувався приклад дідуся й дядька, чиї дні минали в тиші й на природі, але його життя було інакшим.

У перші роки у Флоренції Леонардо жив із батьком, який подбав про базову освіту для хлопчика. Незабаром П'єро допоможе йому влаштуватися підмайстром до доброго вчителя й отримати перші замовлення. Але однієї важливої справи, що не становила складнощів для нотаря з добрими зв'язками, сер П'єро все ж не зробив: він не визнав сина законнонародженим. Для цього батько й син мусили постати перед місцевим чиновником, відомим як «граф-палатин» — зазвичай це був вельможа з відповідними повноваженнями — і подати петицію (дитина при цьому ставала на коліна)⁵⁰. Рішення П'єро не узаконювати Леонардо тим паче дивне, бо інших дітей у нього на той час не було.

Можливо, П'єро не визнав Леонардо, бо не втрачав надії на спадкоємця, що продовжить родинну традицію і стане нотарем, — а вже у 12-річному віці було ясно, що його первісток несхильний до цієї кар'єри. За словами Вазарі, П'єро зауважив, що син «ніколи не кидав малювати і ліпити, бо це найбільше відповідало його бажанням»⁵¹. А крім того, гільдія нотарів відмовляла у членстві навіть позашлюбним синам, яких згодом узаконили. Отже, П'єро, судячи з усього, просто не бачив причин завдавати собі зайвого клопоту. Не визнавши Леонардо, він чіплявся за сподівання, що якийсь інший син колись піде його слідами. За рік по тому П'єро одружився з доночкою славетного флорентійського нотаря, але законний спадкоємець, який таки продовжив родинну традицію, з'явився аж у третьому шлюбі, у 1475 році, коли він одружився із жінкою, молодшою за Леонардо на шість років.

ФЛОРЕНЦІЯ

У 1400-ті не існувало місця, більш сприятливого творчості, ніж Флоренція (та й по тому їх було небагато). Економіка колись трималася на некваліфікованих прядильниках, але тепер сягнула розквіту завдяки поєднанню мисте-

Самостійне життя

L'AMORE MASCULINO

Уквітні 1476 року, за тиждень до 24-го дня народження, Леонардо звинуватили в содомії із чоловіком, який займався проституцією. Десь тоді ж у його батька нарешті з'явився шлюбний син, тобто законний спадкоємець. Анонімне звинувачення проти Леонардо та Якопо Сальтареллі, 17-річного робітника ювелірної майстерні, вкинули до *tamburo* — спеціальної скриньки для доносів щодо аморальної поведінки. Донощик писав, що Сальтареллі «вбирається в чорне», «багато ганебних справ учинив і охоче бавить тих, хто просить його про таку ницість». У використанні його сексуальних послуг звинуватили чотирьох юнаків, і зокрема «Леонардо ді сер П'єро да Вінчі, який живе в Андреа Верроккіо».

Нічні доглядачі, які займалися подібними справами, розпочали розслідування, й, можливо, навіть кинули Леонардо й інших підозрюваних за грati на день чи два. Якби зголосилися свідки, звинувачення могли б перерости в серйозну кримінальну справу. На щастя, один із чотирьох підозрюваних належав до могутнього роду, пов'язаного шлюбом із кланом Медічі, тож справу закрили «за умови, якщо інших звинувачень не надійде». Але за кілька тижнів надійшов новий донос, цього разу латиною: мовляв, ця четвірка не раз улаштовувала сексуальні зустрічі із Сальтареллі. Оскільки донос був анонімний, а жодного свідка, що підтверджив би звинувачення від власного імені, не знайшлося, розслідування знову закрили — за тих самих умов. На тому, судячи з усього, справа і скінчилася¹²².

За тридцять років по тому Леонардо гірко скаржився в записнику: «Коли я створив Христа-дитя, мене кинули у в'язницю. Якщо я зараз покажу його дорослим, мені заподіють значно страшніше». Ця фраза загадкова. Можливо, Сальтареллі послужив натурником для однієї з робіт Леонардо з юним Ісусом.

Тоді Леонардо почувався зрадженим. «Як я вже вам казав, я лишився геть без друзів», — писав він. І на звороті: «Якщо любові не існує, то що ж тоді існує?»¹²³.

★

Леонардо відчував романтичний і сексуальний потяг до чоловіків, і, на відміну від Мікеланджело, анітрохи тим не картався. Він не намагався ані приховати, ані показати своїх уподобань. Утім, це, ймовірно, сприяло тому, що Леонардо вважав себе білою вороною, неспроможною посісти місце в родинній процесії нотарів.

У наступні роки через його майстерню й дім пройшло багато красивих юнаків. За два роки після інциденту із Сальтареллі на сторінці записника бачимо ескіз старшого чоловіка і прегарного юнака у профіль, обличчям один до одного, й напис: «Фйораванте ді Доменіко із Флоренції — мій найлюбіший друг, він мені ніби...»¹²⁴. Речення уривається, але складається враження, що Леонардо знайшов супутника, який задовольняв його емоційні потреби. Незабаром по тому правитель Болоньї писав Лоренцо Медічі про іншого юнака, який працював із Леонардо і навіть узяв його ім'я — Пауло де Леонардо де Вінчі да Фіренце*. Пауло вислали із Флоренції, бо «він жив життям розпусним»¹²⁵.

Одним із перших супутників Леонардо став юний флорентійський музика Аталанте Мільйоротті, якого він навчив грati на лірі. Аталанте в 1480 році було тринадцять; десь тоді ж Леонардо намалював «портрет Аталанте з підведенім обличчям» і замальовку оголеного хлопчика зі спини, що грає на лірі¹²⁶. За два роки по тому Аталанте поїде з ним до Мілана і згодом матиме успішну музичну кар'єру. Він уславиться завдяки оперній постановці в Мантуйі 1491 року і зробить для панівного роду міста дванадцятиструнну ліру «незвичної форми»¹²⁷.

Найсерйозніший і найтриваліший супутник Леонардо увійшов до його оселі в 1490 році. У юнака була янгольська зовнішність, але вдача чорттика, завдяки чому він отримав прізвисько «Салаї» («Чортеня»). Вазарі описав його як «хлопця, чарівного своєю красою і грацією; було у нього розкішне кучеряве волосся, яким Леонардо дуже милувався»¹²⁸. Про нього, як ми побачимо, ходило немало анекdotok і натяків із сексуальним підтекстом.

Наскільки нам відомо, у Леонардо ніколи не було стосунків із жінками, і він час від часу висловлював огиду до ідеї гетеросексуального злягання. В одному із записників Леонардо занотував: «Статевий акт і задіяні в ньому части-

* Імена такого типу були доволі характерні для підмайстрів. Наприклад, сучасник Леонардо, флорентійський художник Г'єро ді Козімо, завдячує іменем своєму вчителеві, Козімо Росселлі. Прикметно, що сам Леонардо так не вчинив і завжди додавав до свого повного імені ім'я батька — Леонардо ді сер Г'єро да Вінчі.

Мілан

КУЛЬТУРНИЙ ДИПЛОМАТ

У 1482 році Леонардо да Вінчі, якому щойно виповнилося тридцять, переїхав із Флоренції до Мілана, де й провів наступні 17 років. Його супроводжував 15-річний Аталанте Мільйоротті — юний музика, якого Леонардо навчив грати на лірі, один із багатьох юнаків, що в різні роки приєднувалися до його почту¹⁷⁶. У нотатнику Леонардо записав, що, за його оцінками, відстань від Флоренції до Мілана становить 290 кілометрів — і оцінив її доволі точно. Він сконструював такий собі одометр, який вимірював відстань за кількістю обертів коліс воза, тож, можливо, експериментував із ним і під час переїзду. Дорога зайняла близько тижня.

Із собою Леонардо віз *lira da braccio* (ручну ліру), струнний інструмент, подібний до скрипки чи альтя. За описом з Anonimo Gaddiano, «Лоренцо Пішний послав його з Аталанте Мільйоротті до герцога Мілана з лірою, адже Леонардо грав на цьому інструменті, як ніхто». Леонардо сконструював ліру у формі черепа коня, почасти зі срібла.

Ліра й послуги Леонардо були дипломатичним подарунком. Лоренцо Медічі, що вправно маніпулював суперництвами й союзами між італійськими містами-державами, вважав флорентійське мистецтво помітним важелем впливу. Боттічеллі й інших своїх улюблених художників він відправляв до Рима, аби задобрити папу, а Верроккіо й інших — до Венеції.

Імовірно, Леонардо й Аталанте увійшли до дипломатичної делегації, яку очолював Бернардо Ручеллаї — заможний банкір, покровитель мистецтва й шанувальник філософії, чоловік старшої сестри Лоренцо і свіжопризначений посол Флоренції в Мілані¹⁷⁷. Делегація вирушила в лютому 1482 року. Це Ручеллай придумав термін «рівновага сил» на позначення постійних конфліктів і мінливих союзів між Флоренцією, Міланом та іншими італійськими

містами-державами, а також гордовитими папами, французькими королями й правителями Священної Римської імперії. Суперництво між можновладцями розгорталося не лише у збройній, а й у культурній площині, а Леонардо хотів лишити слід в обох цих галузях.

Він спакував своє майно й вирушив до Мілана з думкою, що, можливо, перебирається туди назавжди. Список власності, який Леонардо уклав незабаром після прибуття, здається, містить усі його твори, які вдалося перевезти. Крім малюнка Аталанте з підведенним обличчям, він привіз «багато квітів, написаних з натури... кілька святих Єронімів... плани печей... голову Христа, намальовану пером... вісім святих Севастіянів... багато композицій із янголами... голову у профіль із красивим волоссям... пристрой для кораблів... пристрой для води... багато ший старих жінок і голів старих чоловіків... багато завершених замальовок оголеної натури... завершену Мадонну... іще одну майже завершену, цього разу у профіль... голову старого чоловіка з кремезним підборіддям... сюжетний рельєф, що зображає Страсті Христові» — цей список далеко не повний¹⁷⁸. Те, що в переліку вміщено схеми печей і пристройів для кораблів і води, засвідчує, що на той час Леонардо зацікавився не лише мистецтвом, а й інженерною справою.

*

Мілан налічував 125 000 мешканців, тобто був утрічі більший за Флоренцію. Що важливіше для Леонардо, у Мілані був правитель і пишний двір. Медічі щедро підтримували флорентійське мистецтво, але представники банкірського роду лишалися сірими кардиналами, які смикають за ниточки з-за лаштунків. У Мілані все було інакше. Це вам не флорентійська торгова республіка: цим містом-державою правила силою і зброєю спершу Вісконті, а потім Сфорца, які проголосили себе спадковими герцогами. Амбіції в них були захмарні, а право на титул — непевне, тому їхні замки кишили придворними, художниками, артистами, музикантами, ловничими, державними радниками, дресирувальниками звірів, інженерами й іншими помічниками чи оздобами, які надавали їм престижу й легітимності. Інакше кажучи, міланський замок став ідеальним середовищем для Леонардо, який тепло ставився до сильних правителів, що залучали людей з розмаїтими талантами, і прагнув отримувати регулярні щедрі виплати за лояльність.

Коли Леонардо прибув до Мілана, там правив Лодовіко Сфорца, якому також було зо років. Цей смаглявий кремезний чолов'яга на прізвисько Il Mogo (Мавр) на той час іще не встиг, строго кажучи, стати герцогом Мілана (це станеться незабаром), але вже здобув владу. Його батько, Франческо Сфорца, один із семи позашлюбних синів кондотьєра, силою захопив владу і проголосив себе герцогом у 1450 році, коли династія Вісконті припинила існування.